

FAMILIA VAIDA DE GIARMATA (1400–1550)

Dragoș Lucian Țigău*

Cuvinte-cheie: *Banat, Giarmata, Vaida, comitatul Timiș, genealogie, nobilime, voievod.*
Keywords: *Banat, Gyarmat, Vaida, Temes County, genealogical table, nobility, voivode.*

The Vaidas of Gyarmat (1400–1550) (Abstract)

Due to the small number of written documents available, the destiny of the Vaida family has not been researched comprehensively. Based on testimonies, various aspects can be reconstructed: the origin and names of the family members, family connections, real estate properties, dignities and functions and religion. Yet, it is more difficult to find information about their culture.

For over a century and a half only 13 men and one woman are mentioned. The genealogy of the family can be traced back through 5–6 generations. The fortune of the family consists of 20 possessions scattered in Arad and Timiș counties. They were sufficient to ensure the noble rank and living of the former family of Romanian voivodes.

The social-political evolution of Banat in the the 15th century showed a complex nobility pattern, in a continuous dynamics and adaptation. Documents illustrate a rare example of successful transformation of a family belonging to the traditional Romanian elite into a noble lineage, fully integrated into the feudal/ medieval structure of the Hungarian Kingdom. The voivodes of Giarmath, as the other inhabitants of Banat and Transylvania, used all the opportunities and chances offered by the epoch in order to obtain a privileged status, the recognition of the inherited possessions or their multiplication using diverse methods.

The factors which led to social ascension of the family were their military talent and administrative positions. The limited information from the chancellery acts from the middle of the 15th century firmly suggested that the loyalty and military courage gestures were rewarded by the royalty. The documents issued by the royal chancellery during Sigismund of Luxemburg's rule and of his successors recognized courage, bloodshed and loyalty of Vaida nobles from Banat who had been participants, beside the king and other high officials, in the fights within the frontier area in the first half of the 15th century.

The honour of these military, administrative, judicial privileges brought them material benefits and the increasing of the social prestige in the aristocracy's ranges, but especially at the level of the Temes county where they came from. Participation in the general assemblies of the nobles is an example of the influence enjoyed by the family.

After the Ottoman conquest of the Banat plain in the summer of 1552, the family lost their estates and left the province forever.

Destinul familiei discutate aici nu are încă privilegiul unei cercetări cuprinzătoare. Cauzele sunt complexe și îndepărtate, unele aparținând chiar epocii de afirmare a familiei. Răstimpul dintre 1400–1552 a constituit o secvență zbu-ciumată din istoria medievală a Banatului, înde-osebi în plan politico-militar. Șirul evenimente-lor nefaste, care a culminat cu ocuparea șesului bănățean de către otomani la mijlocul secolului al XVI-lea, a avut un efect dezastruos asupra mărtu-riilor documentare create până atunci. În această

situație, numărul mic de înscrisuri luminează puține aspecte din istoria familiei de voievozi, apoi de nobili de la Giarmata timișană. Pe temeiul documentelor se pot studia onomastica familiei, legăturile de rudenie, patrimoniul imobiliar stă-pânit, demnitățile și funcțiile membrilor acestui neam, prestigiul de care ei s-au bucurat în timp. Valoarea deosebită a pieselor documentare păstrate constă în posibilitatea reconstituirii evoluției unei familii bănățene de la situația de voievozi – institu-ție tradițională a lumii românești – până la deplina integrare în nobilimea Regatului maghiar. În pri-vința altor aspecte, precum alianțele matrimoniale cu alte familii, originea etnică, confesiunea sau gradul de cultură, sursele istorice nu permit decât

* Școala Superioară Comercială „Nicolae Kretzulescu”, bd. Hristo Botev, nr. 17, București, e-mail: dragoslucian68@yahoo.com.

considerații aflate la hotarul dintre certitudine și supoziție.

Interesul scăzut al istoriografiei pentru această familie¹ s-a datorat și dificultății de reconstituire a unui arbore genealogic coerent. În decursul unui secol și jumătate sunt menționați doar 13 bărbați și un singur personaj feminin. Cei șapte descendenți ai doamnei Frusina Waydaffy au doar legături biologice cu acest neam, ei aparținând juridic altor familii. Pentru nouă persoane se poate dovedi cel puțin o legătură de rudenie cu ceilalți membri ai familiei. Genealogia familiei se poate structura pe 5–6 generații. Primele trei acoperă ultimele decenii ale secolului al XIV-lea și întâia jumătate a veacului următor. Lacunele documentare de după 1450 ascund o generație de la mijlocul și din a doua parte a secolului al XV-lea, împiedicând stabilirea unor legături certe cu ultimii descendenți cunoscuți ai familiei.

Un document din 2 martie 1401 face referire la primii membri ai familiei: Nicolae fiul lui Toma de Vaydafalva (*Nicolaum filium Thome de Vaydafalua*)². La acea dată, Nicolae se afla la vârsta bărbăției, luptând în armata comiților de Timiș. Părintele său a mai trăit câțiva ani, săvârșindu-se din viață înainte de 6 decembrie 1407³. Existența lui Nicolae poate fi urmărită documentar timp de trei decenii. Succesiv, el figurează alături de un văr bun, Ioan (6 decembrie 1407, 21 martie 1410), apoi de fiii săi, Ioan și Nicolae (3 septembrie 1418)⁴. Din 13 decembrie 1428 provine ultima consemnare a unei activități desfășurate de Nicolae, iar la 1 decembrie 1437 el figurează ca răposat⁵.

Băieții lui Nicolae reprezintă a treia generație a familiei, iar viața acestora este jalonată documentar de anii 1418–1453. Cu certitudine, ordinea menționării – Ioan și Nicolae – în actul din septembrie 1418 este și cea a vârstei. La nivel documentar, Ioan, fiul lui Nicolae, se diferențiază de unchiul său patern care a purtat același nume. Posibilitatea unei confuzii este anulată prin faptul că scrisoarea regală din septembrie 1418 este prima din șirul

mărturiilor referitoare la viața fiului lui Nicolae, în timp ce adeverința vicecomiților de Arad, emisă la 5 aprilie 1418, reprezintă ultima știre despre acel „Ioan zis voievod de Waydafalva”⁶. Ioan este menționat împreună cu fratele lui bun (*fratri suo carnali*) în două acte regale de danie (1 decembrie 1437 și 15 iunie 1439), apoi singur, ca martor (16 februarie 1444) și om regesc (*homo regius*), cu ocazia câtorva puneri în posesie ordonate la 1 februarie, 7 martie și 14 septembrie 1453⁷. În privința lui Nicolae, el se distinge documentar atât față de tatăl său (*Nicolai filij quondam Nicolai filij waywode de Kysgyarmat*, 1437), cât și față de un văr îndepărtat care la 1447 era prezentat ca voievod de Waydafalwa. Următoarele mențiuni îl surprind pe Nicolae ocupând poziții însemnate în administrația comitatensă și în ierarhia Regatului maghiar, care vor fi evocate la momentul oportun. Șirul mărturiilor se încheie la 15 aprilie 1450, când „*Nicolaus filius waywode de Gyarmath*” a participat ca martor la realizarea unei investigații patrimoniale⁸.

Mai sus amintitul document din martie 1410, care îl cuprinde și pe cel din decembrie 1407, consemnează și o altă ramură a familiei, reprezentată de Ioan, fiul lui Mathia, și văr cu Nicolae (*Nicolaus filius condam Thome waywode de Waydafalua necnon Johannis filij Mathys fratris sui patruelis de eadem Waydafalua*). Acest Ioan este înregistrat și în alte două mărturii, din 4 februarie 1410 și 5 aprilie 1418, având calitatea de voievod (*Johannis dictus wayda de Waydafalua*)⁹. Unul din urmașii săi a fost Nicolae, amintit la 1447 ca fiul voievodului de Waydafalwa și proprietar lângă târgul Köszeg¹⁰.

Evoluția familiei din a doua jumătate a secolului al XV-lea înregistrează mari lacune documentare, fapt explicabil prin distrugerile masive de acte care s-au produs ulterior. Pentru toate aceste decenii nu se cunosc decât două mențiuni succinte referitoare la „*Franciscus filius waywode de Gyarmath*”, prima din 29 noiembrie 1470 și cealaltă de la 16 aprilie 1482¹¹. Mult mai târziu, pe 28 octombrie 1515, el figurează ca decedat, lăsând pe lume doi copii: Frusina și Ioan care își împărțeau egal averea părintească¹².

¹ Abordări sumare la Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapest (1894), 91; Lendvai Miklós, *Temes vármegye nemes családjai*, I, Budapest (1896), 101–102.

² Magyar Országos Levéltár, *Diplomatikai Levéltár* (în continuare, DL), 96720; regesta la Mályusz Elemér, *Zsigmondkori Oklevéltár*, II/1 (1401–1406), Budapest (1956), 110–111, nr. 914.

³ DL 9366. Ortvy Tivadar, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*, Pozsony (1896), 421, nr. 258.

⁴ DL 9366, 10716; T. Ortvy, *op. cit.*, 421–423, 549–550, nr. 258 și 350.

⁵ T. Ortvy, *op. cit.*, 619, nr. 408; DL 12031, 13119.

⁶ DL 10716, 92526; regeste la E. Mályusz, *op. cit.*, VI (1417–1418), Budapest (1999), 571, 453, nr. 2305, 1722.

⁷ DL 13119, 13400, 14724, 14725, 37619, 59680.

⁸ Teleki József, *Hunyadiak kora Magyarországon*, X, Pest (1853), 261, nr. CXXXI.

⁹ DL 92359, 92526; regeste la E. Mályusz, *op. cit.*, II/2 (1407–1410), Budapest (1958), 318–319, nr. 7318; VI, 453, nr. 1722.

¹⁰ D. Csánki, *op. cit.*, 113.

¹¹ DL 9117 (registru, p. 36), 18640; Livia Magina, La famille Danfy de Duboz. *Banatica*, XX/2 (2010), 42, nr. IV.

¹² DL105315.

În acel moment, Frusina era o persoană înaintată în vârstă, trecută prin două căsnicii. Un raport al Capitlului din Arad, redactat la 11 august 1513, o arată pe Frusina ca văduvă după răposatul Grigore Bancovici, cu care avusese o fată. Ea s-a remăritat cu nobilul Blasius Zylasi (*Frusina alias relicte condam Gregorii Bankowyth de Okornyth nunc vero consortis egregii Blasii Zylasy de Zylas et puella Dorothea filie eiusdem domine Frusina*)¹³. Conviețuirea Frusinei cu Blasius începuse cu mult înaintea primei atestări (21 iunie 1509)¹⁴, fiind binecuvântată cu șase copii: Mathia, Francisc, Grigore, Elena, Petronela și Caterina. Toți cei șase urmași sunt prezentați într-un act regal din 21 august 1517¹⁵, dar pentru patru dintre ei există și mărturii anterioare. Astfel, la 18 noiembrie 1514, Francisc reprezenta interesele surorilor sale: Elena – deja văduvă după nobilul Andrei Waydaffy de Giarmata, mezinele Petronela și Caterina, încă nemăritate¹⁶. Pe temeiul acestor amănunte, se poate admite că nașterea Frusinei poate fi anterioară anului 1470, a doua căsnicie a ei începând în ultimul deceniu al secolului XV. Momentul dispariției acestei doamne trebuie plasat înainte de 10 noiembrie 1519, când o scrisoare a regelui Ludovic II îl amintea pe Blasius *Literatus* de Zylas cu o altă nevastă (*prioris consorte sui*), pe nume Sofia de Pencz¹⁷.

Despre Ioan, informațiile sunt mai modeste, amintindu-l în intervalul 3 septembrie 1519–12 august 1539 în ipostazele de om regesc sau de membru al adunării nobiliare de la Caransebeș¹⁸.

Contemporani cu cei doi frați evocați mai înainte au fost Andrei, Laurențiu și Ladislau Waydaffy de Giarmata. Din viața primului nu este surprinsă documentar decât participarea la o introducere în posesie (7 aprilie 1511)¹⁹. Pe atunci el era căsătorit cu Elena, una dintre fiicele Frusinei, fapt care ilustrează, pe de o parte, alianțele matrimoniale complexe între două familii nobiliare, apoi exemplul unei înrudiri în cadrul familiei discutate aici, prin care o fată se căsătorește cu o rudă îndepărtată

a mamei sale. Acest amănunt genealogic este consemnat însă după moartea lui Andrei, survenită înainte de 18 noiembrie 1514 (*Domina Elena relicta condam Andree Waydaffy de Gyarmath*)²⁰.

Nobilul *Laurencius Waydaffy de eadem Gyarmath* rămâne cunoscut doar din raportul Capitlului arădean referitor la împărțirea egală a posesiilor decedatului Francisc Waydaffy între cei doi copii ai săi. Delegația oficială l-a întâlnit pe Laurențiu cu ocazia sosirii la Giarmata, joi, 22 noiembrie 1515²¹. Cât despre Ladislau, existența sa poate fi urmărită în perioada 19 februarie 1490–13 februarie 1505, cu ocazia participării la puneri în posesie și chiar la una dintre Dietele regatului²².

Ultimul membru cunoscut al familiei este „*nobilis Nicolaus Waydaffy de Nagy Gyarmath com-provincialis*”, care asistă la acțiuni de separație și rehotărnicire a unor posesii²³ la 31 octombrie 1523 și 4 iunie 1539.

Amănuntele evocate anterior impun o cercetare a originilor familiei sub raport geografic și social. Investigația geografică pornește de la cele două toponime legate de numele membrilor neamului: *Waydafalva* și *Giarmata*. Prima localitate este menționată odată cu familia, în martie 1401. Astăzi, așezarea este dispărută, însă a fost localizată „în câmpia înaltă a Banatului, la sud-est de Timișoara, într-o zonă ocupată în Evul mediu de sate românești”²⁴. Nu este de prisos a se preciza că în regiune a existat și un alt sat numit Vajdafalva, enumerat la 1 iulie 1410 printre numeroasele posesii ale familiei Danfi de Duboz²⁵. Pe de altă parte, se observă că doar două persoane au păstrat acest toponim în prezentarea numelui lor: „*Johannis dictus wayda de Waydafalwa*” (între 1410–1418) și Nicolae (doar) fiul unui voievod de Vaidafalva (1447)²⁶. Cealaltă ramură a familiei a renunțat repede și deliberat la numele satului de proveniență. Dacă în 1401 și 1410, Nicolae s-a prezentat ca fiul voievodului Toma de Waydafalva (*Nicolaus filius condam Thome wayuode de Waydafalwa*), în anii 1418 și 1428 el se recomanda ca „*filius vaywode de Gyarmath*”. La fel

¹³ DL 72501; Bártfai Szabó László, *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig*, Budapest (1938), 565.

¹⁴ DL 72500; L. Bártfai, *op. cit.*, 565.

¹⁵ DL 72503; L. Bártfai, *op. cit.*, 565–566.

¹⁶ DL 72502; L. Bártfai, *op. cit.*, 565.

¹⁷ DL 105321; L. Bártfai, *op. cit.*, 566.

¹⁸ Magyar Országos Levéltár, *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (în continuare, DF), 262420; *Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről (1130) 1212–1526*, Szombathely (1997), 217, nr. 667; Bárány Ágoston, *Torontalvármegye*, Buda (1845), 51, lit. V; Pesty Frigyes, *A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, III, Budapest (1878), 194, 215, nr. 160, 171.

¹⁹ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, Budapest (1882), 494, nr. 367.

²⁰ DL 72502; L. Bártfai, *op. cit.*, 565 (și tab. I după p. 576).

²¹ DL 105315.

²² DL 19618, 38442; Á. Bárány, *op. cit.*, 68, lit. KK.

²³ DL 26685; Adrian Magina, *Hotarele și domeniul orașului Timișoara în 1539. Banatica*, XIX (2009), 75, nr. II.

²⁴ Viorel Achim, *Voievozii în districtele românești din Banat. SMIM*, XII (1994), 104–105.

²⁵ DL 53540. T. Ortvy, *op. cit.*, 429, nr. 264; V. Achim, *op. cit.*, 110 (unde subliniază distincția dintre cele două sate); D. Csánki, *op. cit.*, 33–34; Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București (1968), 423 (prezentare nediferențiată).

²⁶ DL 92526; regesta la E. Mályusz, *op. cit.*, VI, 453, nr. 1722. D. Csánki, *op. cit.*, 113.

a procedat și fiul său care, pe 1 decembrie 1437, își amintește strămoșul ca voievod la Giarmata Mică (*Nicolay fily quondam Nicolai fily waywode de Kysgyarmat*). Această diferențiere se poate pune pe seama opțiunii viitorilor nobili pentru o reședință mult mai avantajoasă sub raportul amplasamentului și bogăției. Mutarea nu a afectat și drepturile de proprietate, dovadă că în anul 1515 posesia Waydalfwa se afla în patrimoniul familiei Waydaffy de Gyarmath. După jumătatea secolului al XV-lea, satul Waydalfwa nu mai apare stăpânit de vreun voievod, deși unele documente tentează la o asemenea asociere. Astfel, am evitat includerea în această familie a lui *Nicolaus wayuoda de Waydalfwa*, pomenit într-o însemnare din 20 ianuarie 1491, în contextul confiscării unor posesii răspândite în comitatele Bihor, Cenad și Zarand²⁷. Cu siguranță, el își avea reședința la Voivodenii din Zarand și aparține voievozilor condiționari, foarte durabili și numeroși, din regiunile amintite.

Al doilea toponim utilizat de familie – cel de *Giarmata* – impune precauții suplimentare în cercetare. Termenul maghiar *gyarmat* se traduce prin *colonie*, fapt care explică numărul mare de așezări cu acest nume. Din cele 15 localități cu numele Gyarmat, atestate pe cuprinsul Ungariei istorice, cinci au dispărut, restul de zece fiind răspândite azi în România (2), Slovacia și Ungaria (câte 4)²⁸. În privința Giarmatei timișene, aceasta este consemnată mai timpuriu²⁹. Registrele de colecte papale din anii 1334–1335 înregistrează așezarea sub forma *Zamar*, *Garmad* sau *Garmat*. La scurt timp după atestarea familiei analizate aici, apare și dovada unei diferențieri toponimice, prin consemnarea posesiei regale Giarmata Mică (*Kysgyarmath*) conferită verilor Ioan și Nicolae (încă) de Waydalfwa (6 decembrie 1407). Așezarea mare nu este menționată decât foarte târziu (1515–1539), sub forma *Nagh Gyarmath*.

Cele două așezări emblematice ale familiei au format nucleul patrimoniului imobiliar din secolele XV–XVI. Despre Waydalfwa se poate admite că era o proprietate ancestrală, un sat stăpânit, poate chiar creat, de o familie care s-a înălțat până la demnitatea supremă a societății locale, aceea

de voievod. Stăpânirea asupra Giarmatei Mici (*Kysgyarmath*) își are temeiul în donația regală din 6 decembrie 1407, reconfirmată la 21 martie 1410. Verii Nicolae și Ioan au primit posesia sub forma unei danii reînnoite (*nova nostra donacione*), ca răsplată a meritelor lor. Scrisoarea regală din 1407 confirmă faptul că moșia aparținea *de jure* domeniului regal din Banat. Aceasta a fost donată împreună cu toate foloasele și pertinențele sale, dar s-a pus condiția ca dacă suveranul sau succesorii săi vor conferi beneficiarilor ori urmașilor lor alte moșii în contul amintitei Giarmata, atunci verii Nicolae și Ioan sau descendenții lor vor fi obligați să restituie Coroanei zisa posesie cu toate cele ce țineau de ea (*tali condicione mediante, quod quocunque temporum in successu nos vel nostri successores reges scilicet Hungarie predictis Nicolao et Johanni vel ipsorum heredibus pro predicta possessione Kysgyarmath vocata aliam possessionem modo simili perpetuo dederimus seu donaverint, tunc ipsi Nicolaus et Johannes seu eorum heredes dictam possessionem Kysgyarmath nuncupatam, simul cum universis suis utilitatibus per huiusmodi alia possessione ipsis danda nobis aut eisdem nostris successoribus remittere et resignare astricti sint et teneantur*)³⁰. Astfel, s-a prefigurat de la început ca stăpânirea liniștită a moșiei să nu fie deplină și nici garantată. Primul indiciu este porunca regală din 13 decembrie 1428 pentru rehotărnicirea posesiei, la solicitarea personală a deținătorului Nicolae, care îi simțea trebuința (*legittima reambulacione et metarum erectione plurimum indigeret*). Raportul referitor la hotărnicire (petrecută la 13 ianuarie 1429) cuprinde detalii interesante despre utilitățile posesiei, ca de exemplu numeroasele pământuri de arătură (*terras arabiles*), precum și amplasamentul avantajos lângă drumurile care duceau la Timișoara (*via que veniet de Themeswar usque Bodosnylasa*) sau peste Mureș, spre Ineu (*magna via que itur ad Jenew*)³¹. Zece ani mai târziu (15 iunie 1439), regele Albert de Habsburg își arăta mărinimia față de frații Ioan și Nicolae dăruindu-le 25 de sesii iobăgești (*vigintiquinque sessiones jobagionales*) tot la Giarmata, aflate mai înainte în mâinile lui Emeric și Ioan, fiii voievodului Marczali și reluate de Coroană. De această dată, donația a avut un caracter permanent (*irrevocabiliter tenendi, possidendi...*)³². Informația

²⁷ Iványi Béla, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez*, II (1458–1526), Budapest (1928), 291, nr. CCXXXIX.

²⁸ Prezentare sintetică, cu referințe pentru majoritatea lor, la Nagy Géza, *Magyar nemzetségek*, Buenos Aires (1974), 49–52.

²⁹ Referințe la D. Csánki, *op. cit.*, 39; C. Suci, *op. cit.*, I (1967), 261; Dumitru Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Cluj-Napoca (2007), 168. Singura monografie aparține lui Franz Demele, *Temesgyarmat. Ein Beitrag zur Geschichte der Entstehung und Entwicklung dieser Gemeinde und Pfarre*, Innsbruck (1913), retipărită la Heidelberg (2006).

³⁰ T. Ortway, *op. cit.*, 422, nr. 258. Reconfirmarea din 1410 s-a făcut „*de consensu serenissime principis domine Barbare dictorum Regnorum inclite Regine conthoralis nostre percare prelatorum eciam et baronum nostrorum consilio prematuro ac unanimi decreto eorundem...*”. Enumerarea acestor notabili dovedește importanța actului (*ibidem*, 425–426).

³¹ *Ibidem*, 619–622, nr. 408.

³² DL 13400.

este foarte importantă pentru că surprinde procesul prin care proprietatea a dobândit o înfățișare tipic feudală, formată din pământul alodial al stăpânilor și din sesiile iobăgești.

Caracterul limitat al stăpânirii posesiei Kys Gyarmath reiese și din câteva documente de secol XVI. La 28 februarie 1505, Capitlul arădean a raportat regelui Vladislav II îndeplinirea netulburată a poruncii sale de introducere a nobilului Ioan de Wgra în posesia trupurilor de moși (*totalium portionis suarum in possessionibus ...*) Giarmata Mare și Mică, Ewke, Benyew, Odongh, Zenthamas, Kenez și Wlth³³. Faptul că nobilul Ladislau Waydaffy de Gyarmath, unul din martorii la punerea în posesie, nu a formulat vreo opoziție față de întărirea stăpânirii lui Ioan de Wgra arată că familia sa recunoștea situația patrimonială existentă atunci. Peste ani, nobilii Waydaffy au trebuit să accepte concesiile și mai mari, întrucât un document din 25 aprilie 1539 enumeră Kysgyarmath printre cele șapte sate care aparțineau orașului Timișoara³⁴.

A treia posesie a familiei, atestată în ordine cronologică, a fost Kysgywregh (astăzi Ghiroda, lângă Timișoara)³⁵. Detalii esențiale oferă documentul din 3 septembrie 1418, care arată că Nicolae și cei doi fii ai săi s-au prezentat în fața suveranului solicitându-i să le întărească stăpânirea asupra unei jumătăți din posesia Kysgywregh, pe care au dobândit-o prin cumpărare (*ipsos empcionis titulo concernentis legitime vellent introire*). Regele a aprobat, iar Capitlul arădean a realizat la 16 octombrie introducerea în posesie, fără a exista vreun opozant (*introduxissent in dominium eiusdem statuissentque eisdem eisdem premissis empcionis titulo perpetuo possidendam ...*)³⁶.

Următoarea achiziție patrimonială s-a realizat peste două decenii, în ultimele zile ale îndelungatei domnii a regelui-împărat Sigismund de Luxemburg. La 1 decembrie 1437, suveranul a dorit să răsplătească meritele și serviciile credincioase ale fraților Nicolae și Ioan, nepoții fostului voievod de la începutul secolului, donându-le posesia Ewke – deținută anterior de răposații Ioan și Fabian de (Z)Bakay³⁷. Posesia regală Ewke a fost în atenția familiei încă din anul 1401, când regele Sigismund a scos-o de sub autoritatea cetății Timișoara și a donat-o credinciosului Grigore de

Baka³⁸. Printre oștenii remarcați în acel document s-a numărat și Nicolae fiul lui Toma de Waydalfalva. Ocazia de a prelua amintita posesie a apărut la moartea, cel mai probabil fără moștenitori, a urmașilor lui Grigore Bakay. Ca și în cazul celorlalte posesii, familia Waydaffy a avut drepturi de stăpânire limitate. Actul regal din 1437 nu precizează în mod expres donarea întregii posesii, iar amintitul document din 28 februarie 1505 îl arată pe nobilul Ioan de Wgra co-proprietar la Ewke.

Treptat, stăpânirile familiale depășesc perimetrul din jurul Timișoarei. La 1447, Nicolae, fiul voievodului de Waydalfalva, figurează ca vecin al târgului pustiit Kewzeg din districtul Haram³⁹. Extinderea patrimoniului mobilier a continuat și în deceniile următoare, dar procesul nu este reflectat documentar. Abia la 28 octombrie 1515 sunt enumerate posesiile familiale răspândite în comitatele Timiș (Giarmata Mare și Mică, Ghiroda, Ewke, Odon, Bessenyew, Zenththamas, Waydalfalwa) și Arad (Chura, Surlod, Levelespathaka, Petres, Gwlwbfalwa alias Gwlwgocz, Sakawyncz, Kerezthwr, Thoth Buda). Pe lângă moșiile enumerate în actul autorităților, comisia de separare a posesiilor fraților Frusina și Ioan mai amintește și alte stăpâniri care au fost delimitate: Kenez Rekeze, Kalonda și Thothfalwa (inserate între ultimele două posesii timișene) „*ac quatuor sessionum jobagonalium, duorum in prescripta Naghgyarmath ... duorum in Bessenyew possessionibus*” (scrise după Waydalfalva)⁴⁰. Nu este un domeniu foarte mare, dar suficient pentru a asigura rangul și traiul nobiliar al fostei familii voievodale.

Pe cuprinsul acestor moși sunt consemnate numeroase pământuri de arătură și sesii iobăgești, indiciu al unor intense activități agricole realizate cu forță de muncă servilă. Dinamica acestor gospodării și raporturile de proprietate rămân vag luminate. Din corespondența purtată între castelanii de Timișoara și Chery, la 15 iulie 1443, se poate afla despre strămutarea liberă a unui iobag de pe posesiile „*egregiorum Nicolai et Johannis filiorum Waywode de Gyarmath*”, drept întemeiat pe obiceiul regatului (*iuxta regni consuetudine*)⁴¹. Mai târziu, posesia Levelespathaka din comitatul Arad a fost atacată și prădată de animale, faptă pentru care Blasius de Zylas și soția Frusina au ajuns cu plângerile până

³³ DL 38442.

³⁴ A. Magina, *op. cit.*, 66–67. Fr. Demele arată în monografia sa succesiunea de proprietari la Giarmata, între 1520–1552: Ioan Bradach de Saasvar, Nicolae Kendeffy, Marcu Jaksic, nevasta lui Mihai Body, Nicolae Cserepovici.

³⁵ Referințe la D. Csánki, *op. cit.*, 40; C. Suci, *op. cit.*, I, 260; A. Magina, *op. cit.*, 69–70.

³⁶ DL 10716; T. Ortway, *op. cit.*, 549–550, nr. 350.

³⁷ DL 13119.

³⁸ DL 96720; Costin Feneșan, Domeniul cetății Timișoara până la 1552. *RI*, VIII (1997), nr. 7–8, 520.

³⁹ D. Csánki, *op. cit.*, 97 (târg românesc părăsit, în 1444), 113 (vecinătatea).

⁴⁰ DL 105315; M. Lendvai, *op. cit.*, 101–102.

⁴¹ DL 44350. Informația mai restrânsă din lacunele documentare referitoare la iobagii bănațeni, semnalate de Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440–1514*, București (2000), 140.

la Palatinul regatului, Emeric Perényi (21 iunie 1509)⁴². În sfârșit, peste doar câțiva ani, Frusina și Ioan și-au împărțit în mod egal posesiile rămase de la părintele lor (noiembrie 1515).

Un alt aspect esențial din evoluția acestei familii îl reprezintă ascensiunea socială. Mărturiile de la începutul secolului al XV-lea atestă, îndubitabil, influența și statutul superior la care ajunsese această familie în cadrul societății românești bănățene. Amintitele documente din 2 martie 1401, 6 decembrie 1407, 21 martie 1410 și 3 septembrie 1418 fac referire la voievodul Toma de Waydafalva, iar înscrisurile ulterioare evidențiază mereu originea voievodală a diverșilor membri ai familiei. Menționarea sa în forma *wayuoda*, și nu în cea maghiară *vajdal wayda*, este o dovadă consistentă în favoarea originii românești a acestui Toma.

Pentru categoria voievozilor intracarpatici există o literatură istorică destul de bogată, dar, în cazul Banatului, cercetarea este abia la început⁴³. Aceasta are ca bun câștigat repertoriul mereu emendat al voievozilor bănățeni atestați până la mijlocul secolului al XVI-lea⁴⁴. Un alt avantaj îl reprezintă părțile consonante ale istoricilor în privința statutului voievozilor, văzuți drept categoria cea mai înaltă a feudalității românești, superioară celei a cnezilor⁴⁵. Din nefericire, documentele nu luminează instituția voievodală sub aspectul competențelor și a modului de funcționare, cauzele trebuind a fi căutate atât la nivelul administrației oficiale, cât și în mediul local românesc. „Tăcerea cvasitotală a documentelor cu privire la voievod se datorează situației hibride din punct de vedere socio-instituțional în care coexistă elemente ale societății locale, de tradiție, rămase în fara tiparelor regatului, și suprastructura impusă de statul străin. (...) Voievodul e o calitate care are valoare doar la nivelul societății locale românești”⁴⁶. De asemenea, societatea românească la care se raportează instituția voievodală, a produs puține acte, iar cele păstrate erau adresate autorităților

Regatului maghiar cărora instituția voievodatului le era puțin cunoscută⁴⁷. Fiind o creație conservată în locurile unde românii și-au păstrat preponderența etnică și instituțiile proprii, voievozii sunt atestați în legătură cu deținerea de către persoanele care poartă acest titlu a unei funcții judiciare la nivelul districtelor⁴⁸. Nici în cazul concret al voievodului Toma nu se poate stabili poziția acestuia în societatea de la hotarul anului 1400. Se poate intui doar că era integrat unei lumi de feudali cu statut nobiliar, mulți dintre ei români și de origine cnezială⁴⁹. Ulterior, funcția voievodală a fost preluată de Ioan, nepotul de frate, consemnat ca atare la 4 februarie 1410 și 5 aprilie 1418 (*Johannis dictus wayda de Waydafalwa*). După această ultimă dată nu mai sunt cunoscute dovezi ale exercitării efective a funcției voievodale. În toate mențiunile ulterioare membrii familiei se raportează la ascendenții (tată, bunic) care au purtat demnitatea voievodală: „*egregy Nicolai fily quondam Nicolai fily waywode de Kysgyarmat*” (1 decembrie 1437); Nicolae, fiul voievodului de Waydafalwa (1447); „*Johannes filius waywode de Gyarmath*” (30 martie 1451)⁵⁰ etc. Această uzanță a făcut ca numele Voievod să fie adoptat ca patronimic, el exprimând încă o funcție sau doar un apelativ. După cum se observă, numele s-a transmis ereditar, iar sub influența administrației, el s-a maghiarizat sub forma *Waydaffy*⁵¹. Schimbarea s-a petrecut în timpul lui Francisc, ultimul care este nominalizat drept „*filius waywode de Gyarmath*” (29 noiembrie 1470), dar și cel dintâi care poartă numele „*Waydaffy de Gyarmath*” (16 aprilie 1482)⁵².

Un fenomen mult mai important și profund decât schimbarea numelui a fost transformarea reușită dintr-o familie voievodală într-una nobiliară. Pe parcursul primei jumătăți a secolului al XV-lea, ascensiunea familiei a fost concomitentă cu un proces mai amplu și generalizat la scara întregului spațiu intracarpatic, anume dispariția feudalității românești originare de dinaintea instituțiilor oficiale ale regatului și înlocuirea ei cu nobilimea recunoscută de regalitatea maghiară. Noțiunea de cnez sau de voievod nobil dispare în favoarea termenului oficial de nobil⁵³. În momentul recunoașterii

⁴² DL 72500.

⁴³ V. Achim, *op. cit.*, 97.

⁴⁴ Enumerări ale voievozilor bănățeni la: Pavel Binder, Contribuții la geografia istorică a Banatului de Severin. *RI*, 21 (1968), nr. 4, 626, n. 8; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, III, Cluj-Napoca (1986), 510; V. Achim arată că analiza lui Șt. Pascu „este departe de a constitui o contribuție științifică reală”, având multe enumerări fictive. V. Achim a evocat temeinic destinul a opt voievozi bănățeni din perioada 1345–1505 (*op. cit.*, 98–109).

⁴⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, 455; V. Achim, *op. cit.*, 110; I. Drăgan, *op. cit.*, 120.

⁴⁶ V. Achim, *op. cit.*, 115. Autorul evidențiază că „la nivelul societății românești a fost o funcție importantă, dacă un feudal este nominalizat ca «fiul voievodului» (Waydafy)”, cf. *ibidem*, 106.

⁴⁷ *Ibidem*, 116.

⁴⁸ *Ibidem*, 106, 111–112.

⁴⁹ *Ibidem*, 104–105.

⁵⁰ DL 13119, 85877. D. Csánki, *op. cit.*, 113.

⁵¹ V. Achim, *op. cit.*, 109–110; I. Drăgan, *op. cit.*, 121, 191.

⁵² DL 9117 (registru, p. 36), 18640.

⁵³ I. Drăgan, *op. cit.*, 223; Adrian Andrei Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea sa. Studii*, Cluj-Napoca (1999), 167–168; Ligia Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV–XVI*, Reșița, 2002, 58–59.

calității de nobil, cnezii și voievozii îndeplineau deja condițiile esențiale ale nobilității: stăpâneau efectiv pământul și aveau libertatea juridică. Actele regale doar confirmă posesia și libertatea beneficiarului, astfel că voievozii și cnezii nu sunt înnoiți propriu-zis, ci asimilați nobililor adevărați (*veri nobiles*) ai regatului⁵⁴. În cazul special al voievozilor, nu există acte care să ateste prefacerea vreunui din ei în nobili, după cum condiția de voievod nu se raportează niciodată la o moșie anume⁵⁵. Astfel, s-a oficializat o nouă terminologie socială pe seama românilor privilegiați. Aceștia formează o elită de tip feudal cu sau fără legături genealogice cu obștea românilor comuni, dar încadrată și recunoscută ca atare în structurile Regatului maghiar⁵⁶. Categoria voievozilor nu a dispărut, dar aceștia au decăzut la condiția de fruntași ai comunităților aservite de pe marile domenii ale nobililor, cetăților și bisericii⁵⁷. Situația tot mai precară i-a determinat să se alătore „cruciaților” lui Dózsa, motiv pentru care Dieta din august 1514 a hotărât în mod expres desființarea voievozilor din părțile sudice ale regatului, stabilind și pedepse pentru cei care i-ar fi păstrat în continuare (*item, quod Waywodae et Besliae in partibus inferioribus constituti cessent et deleatur: etsi, in quorum bonis, infra proximum festum beatorum Innocentium Martyrum <28 decembrie> non deponerentur, tales pro quolibet Waywoda singulos quadringentos florenos persolvant; etsi persolutis illis, adhuc tenere eos comperti fuerint; amittant loca illa, seu bona, in quibus reperientur*)⁵⁸. Tradiția îndelungată și mai ales utilitatea voievozilor au determinat ca hotărârile Dietei să fie eludate. Un raport al Capitlului din Arad, redactat la 31 octombrie 1523, confirmă participarea voievozilor la o separare de stăpâniri: „*Nicolaus Theremy waywoda in eadem Theremy constitutus (...) Jowan waywoda de Saswar vicinus et commetaneus (...) Michael waywoda de Jenew vicinus ...*”⁵⁹. Printr-o coincidență, acolo apare consemnat și nobilul Nicolae Waydaffy de Nagy Gyarmath, astfel că documentul pune față în față cele două perspective de evoluție a funcției voievodale: una ascendentă, de integrare în nobilimea recunoscută a regatului,

și alta descendentă, de asimilare în masa supușilor de pe domenii.

În legătură cu aspectele evocate anterior se află factorii care au propulsat ascensiunea socială a familiei. Modalitățile sunt specificate în Tripartitul lui Ștefan Werböczy: „adevărata nobilitate se dobândește prin purtare și bună disciplină ostășească și prin alte înzestrări ale sufletului sau ale trupului” (*proinde vera nobilitas usu, disciplinaque militari ac caeteris animi corporisque dotibus et virtutibus acquiritur*). Virtuțile trebuiau recompensate de suveran, „iar prin asemenea danie a regelui devine nobil adevărat și este scos de sub jugul țărăniei” (*mox ille per huiusmodi donationem principis in verum nobilem creatur et ab omni rusticitatis jugo eripitur*)⁶⁰.

Faptele de arme ale urmașilor voievodului Toma au fost remarcate de timpuriu. La 2 martie 1401, regele Sigismund de Luxemburg a apreciat meritele lui Nicolae care luptase în armata comiților de Timiș împotriva bulgarilor schismatici și a otomanilor (*in preallegato regno Bulgariae et in prescripto districtu Crivina vocato cum eisdem Turcis et Bulgaris ac aliis eis adherentibus scismaticis nationibus*)⁶¹. O recunoaștere similară este expusă în actul regal de danie din 6 decembrie 1407, unde sunt evidențiate nu numai serviciile făcute în diferite locuri și timpuri, dar mai ales contribuția depusă de Nicolae la ultima expediție regală din Bosnia, purtată în lunile august–noiembrie ale aceluiași an (*meritis sinceris complacenciis et multiphariis virtuosus gestis per fidelem nostrum Nicolaum (...) et signanter in Regno Bozne hys proxime elapsis diebus adversus nostros et regni nostri emulos*)⁶². Calitățile militare s-au transmis și fiului său, numit tot Nicolae. La 1 decembrie 1437 și 15 iunie 1439 se arată că acesta făcuse neîntrerupt, încă din vremea tinereții sale (*sue juventutis tempore*), servicii credincioase cu ocazia diverselor expediții militare, mai cu seamă în cele purtate contra husiților (*perfidissimas Taboritas*) și otomanilor (*sevissimis Turcis*). Campaniile militare l-au purtat pe Nicolae chiar mai departe „*in Almanie, Lombardie et aliis Ytalie partibus*”⁶³.

⁵⁴ I. Drăgan, *op. cit.*, 118–119; L. Boldea, *op. cit.*, 30, 56–57.

⁵⁵ V. Achim, *op. cit.*, 110; I. Drăgan, *op. cit.*, 118; L. Boldea, *op. cit.*, 57.

⁵⁶ A. A. Rusu, *op. cit.*, 173.

⁵⁷ Situația voievozilor condiționari, cu atribuțiile lor, este prezentată de I. Drăgan, *op. cit.*, 212–215.

⁵⁸ *Decretum Generale incltyti Regni Hungariae partiumque eidem annexarum*, I, Buda (1844), 318 (*Vladislaw II. Regis decretum septimum*, art. 46, § 1).

⁵⁹ DL 26685.

⁶⁰ *Decretum Generale*, ed. cit., 7 (*Opus Tripartitum*, pars I, prolog la tit. 4).

⁶¹ DL 96720. E. Mályusz, *op. cit.*, II/1, 110, nr. 914.

⁶² T. Ortvas, *op. cit.*, 421–422, nr. 258. Campaniile militare din Bosnia sunt prezentate de Ioan Hațegan, *Filippo Scolari. Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara (1997), 28 (anul 1400), 38–39 (1405), 41 (1406), 43 (1407), 45 (enumerarea lui Nicolae printre oștenii care au contribuit la ocuparea Bosniei și capturarea regelui Ștefan Tvrtko II în 1408).

⁶³ DL 13119, 13400. Actul din 1439 amintea de participarea lui Nicolae la asediul Tăborului (*tempore obsidionis civitatis Thabor*) petrecut în anul precedent.

Acesta este momentul în care încetează dovezile cu privire la faptele de arme și apar mărturiile referitoare la funcțiile administrative. Deloc întâmplător, actul regal din 1437 îl arată pe Nicolae cu rangul de „ales” (*nostris sincere dilectis egregii Nicolai*). Categoria aleșilor s-a conturat în prima parte a secolului al XV-lea, fiind alcătuită din nobilii de vază ai comitatelor, care dețineau nu doar avere ci și o funcție publică importantă. O însemnare de epocă menționa pe „frunțașii nobililor pe care îi numim îndeobște aleși și din care într-un comitat sunt abia doi sau trei” (*sine proceribus nobilium, quales egregios vulgo vocamus, quales etiam in uno comitatu vix duo vel tres sunt*). Aleșii au reprezentat segmentul de mijloc al nobilimii. Cu totul semnificativ, în această categorie au intrat numeroase elemente provenite din elita cnezială și voievodală românească⁶⁴.

Anii 1438–1440 au reprezentat un moment de criză sau de vacanță a puterii centrale, care contrastează puternic cu precedenta domnie a regelui împărat Sigismund de Luxemburg. Este perioada favorabilă instaurării regimului nobiliar, expresia sa politică fiind Dieta⁶⁵. La aceste adunări participau, din partea comitatelor, un număr însemnat de aleși. Situația a fost valabilă și pentru comitatul Timiș, unul din reprezentanții săi fiind *Nicolaus filius wayuode de Gyarmath*. Participarea sa la două asemenea adunări este semnul influenței și al încrederii de care se bucura în comitat.

La 17 septembrie 1439, în contextul unor evenimente politico-militare defavorabile (ocuparea de către otomani a cetății Semendria și a Despotatului Serbiei), regele Albert de Habsburg și regina Elisabeta „*de consilio consensu et voluntate prelatorum, baronum, militum et pociorum regni nostri nobilium infra nominandorum...*”) au hotărât impunerea unei taxe generale de 100 de denari, în monedă nouă, pentru fiecare casă deținută de nobilii condiționari (*nobilium conditionerum*) sau fără iobagi, de locuitorii orașelor și târgurilor regale, de țărani etc.⁶⁶. Decizia a fost luată de rege și de nobili în plină campanie militară, în tabăra de lângă portul Tydewrew, pe râul Sava. La această adunare, implicit la expediția militară, a participat și Nicolae, fiul voievodului de Giarmata, el fiind ultimul din șirul celor 58 de notabili menționați în document⁶⁷. Nu după mult timp, la 29

iunie 1440 „*praelati, principes, barones, comites, milites, proceres, clientes, cives totaque communitas regni Hungariae*” au hotărât să recunoască alegerea regelui polonez Vladislav III Jagiello (1434–1444) ca suveran al Ungariei. Alegerea fusese hotărâtă în Dieta de la Buda și de Adunarea generală a țării. Nobilimea s-a obligat atunci să-i dea cinstea, supunerea, venerația și credința cuvenită (*Domino nostro naturali et Regi debitum honorem, obedientiam, venerationem et fidelitatem*)⁶⁸. Participarea lui Nicolae este atestată de unul din cele 88 de sigilii atârinate care întăresc legământul, numele său fiind înscris pe banda de legătură corespunzătoare peceții sale⁶⁹.

Ultima consemnare a unui membru al familiei la o Dietă datează din 13 octombrie 1505. Atunci, *Ladislaus de Gyarmath Themesiensis* figurează între „*comitatum predicti regni Hungariae nobiles, proceresque et primores eiusdem regni universi, in presenti dieta et convencionem nostram generali in Campo Rakos...*”. Dieta a dezbătut chestiuni politice importante, printre care alegerea unui nou suveran în situația dispariției fără moștenitori a regelui de atunci, Vladislav II (*siquidem absque heredibus masculis decedat*)⁷⁰.

La nivelul comitatului Timiș, în dregătoria de vicecomite sunt menționați Nicolae (14 mai 1443)⁷¹ și Ioan de Gyarmath (30 martie–19 iunie 1453)⁷². Această funcție colegială a fost îndeplinită alături de alte personaje influente, anume Nicolae de Bizere și Ladislav de Pochay⁷³.

Membrii familiei au primit și misiuni mai modeste, precum cea de reprezentant regal (*homo regius*) la introducerea în posesie (1 februarie, 7 martie și 14 septembrie 1453, 29 noiembrie 1470, 3 septembrie 1519, 12 august 1539)

de Gyarmath, datorită omiterii unor cuvinte la transcriere, arătate de noi între paranteze: „*Georgius* (de Don et Nicolaus filius wayuode) *de Gyarmath*”.

⁶⁴ Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae*, I, Vilnae (1758), 54–56, nr. XV.

⁶⁵ DF 289006. Enumerarea instituțiilor și persoanelor care și-au pus pecețile, la E. Mályusz, *A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok*, 91 (1957), nr. 1–2, 76–77, n. 128 (Nicolae apare la p. 77).

⁷⁰ Martin Georg Kovachich, *Supplementum ad vestigia comitiorum*, II, Buda (1800), 332–336; Á. Bárány, *op. cit.*, 65–71, lit. KK.

⁷¹ DL 55259.

⁷² DL 85877, 85878, 55541. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*, ed. Nagy Gyula, II (1397–1457), Budapest (1889), 482, nr. CCCXXXIV.

⁷³ Detalii despre cariera lui Nicolae de Bizere, la A. A. Rusu, *op. cit.*, 212–217; funcțiile lui Ladislav de Pochay: vicecomite de Bihor (1443–1445), de Caraș (1453) și Timiș (1449–1455) sunt prezentate de Engel Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, I-II, Budapest (1996), *passim*.

⁶⁴ I. Drăgan, *op. cit.*, 278, n. 43 (citatul).

⁶⁵ *Ibidem*, 96.

⁶⁶ J. Teleki, *op. cit.*, 70–73, nr. XXX.

⁶⁷ *Ibidem*, 72–73. Conținutul și discuția decretului în *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und verordnungen Ungarns*, I (1301–1457), ed. Fr. Döry, G. Bónis, V. Bácskai, Budapest (1976), 304–307. La p. 306 apare în mod eronat un *Georgius*

sau cercetări pe teren (16 aprilie 1482)⁷⁴. Ei dau curs rareori acestor solicitări și tot sporadic figurează ca martori, datorită calității lor de proprietari și vecini, la delimitări de moșii (19 februarie 1490, 22 noiembrie 1515, 18 octombrie 1523)⁷⁵, la retrasarea hotarelor orașului Timișoara (4 iunie 1539)⁷⁶ și la puneri în posesie (16 februarie 1444, 15 aprilie 1450, 14 februarie 1505, 7 aprilie 1511, 28 noiembrie 1520)⁷⁷. O prezență notabilă datează din 8 aprilie 1535, când Ioan Waydaffy, alături de alți zece nobili, a participat la un scaun de judecată reunit la Caransebeș. Instanța, prezidată de castelan și de judele nobiliar, a înregistrat înțelegerea convenită între două familii nobiliare pentru posesiile severinene. Prestanța nobilului Ioan Waydaffy este atestată și prin consemnarea sa în fruntea celor zece nobili, imediat după oficiali⁷⁸.

Aspectele de spiritualitate sunt vag reflectate documentar. Pornind de la realitatea că familia a avut o certă origine românească, se poate admite că la începuturile sale aceasta a mărturisit credința ortodoxă. Trecerea la catolicism, în decursul secolului al XIV-lea și atașamentul arătat față de această confesiune în veacul următor se întrevăd din câteva relatări. În primul rând, zona în care locuia această familie era puternic influențată de catolicism. Giarmata, așa cum îi arată numele, și-a început existența ca o colonie, o așezare de oaspeți catolici. Ea figurează în registrele de colecte și indulgențe papale, iar la hotarul anului 1400 comunitatea catolică de aici forma o parohie distinctă, reușind să ridice o biserică (*parochialis ecclesia sancti Bartolomei apostoli in Garma, Cenadiensis diocesis ...*)⁷⁹. Imediat după această consemnare, în des amintitul act din 2 martie 1401, se specifica faptul că Nicolae de Vaydafalva a luptat împotriva otomanilor, a bulgarilor și altor neamuri schismatice. Urmașul său, tot un Nicolae, a dat suficiente dovezi de atașament față de catolicism, participând la expedițiile împotriva „nelegiuiților” husiți (*perversos et sceleratos Taboritas*)⁸⁰, aspect remarcat în

diploma regală din 1 decembrie 1437. Ulterior, apartenența la religia romană este indicată de prenumele Francisc, tipic onomasticii catolice.

Gradul de cultură al acestor oameni este și mai dificil de reconstituit, în condițiile absenței oricăror mărturii directe. După locul de proveniență și alianțele matrimoniale stabilite, se poate afirma că majoritatea membrilor familiei au fost bilingvi, vorbitori de română și maghiară, iar în secolul al XVI-lea, probabil și de sârbă. Bilingvismul s-a datorat traiului într-o regiune locuită majoritar de români și contactului permanent cu militari, nobili și oficiali de pe cuprinsul întregului Regat maghiar. Îndeplinirea în bune condiții a funcțiilor publice și administrarea posesiilor deținute au impus cunoașterea limbii latine, măcar la un nivel minimal și însușirea legislației oficiale aflate atunci în vigoare.

Epilogul existenței acestei familii se plasează la jumătatea secolului al XVI-lea. Cucerirea otomană a șesului bănățean în vara anului 1552 a dus la pierderea definitivă a posesiilor familiale aflate pe cuprinsul comitatelor Timiș și Arad. Amploarea acestei lovituri se reflectă în dispariția documentară a familiei Waydaffy, care nu se mai regăsește ulterior nici printre numeroasa nobilime (*magna nobilitas*)⁸¹ a Banatului montan rămas liber pentru încă un secol (1552–1658) și nici în Transilvania princiară⁸². Pentru istoria medievală a Banatului de câmpie, familia rămâne emblematică prin destinul său. Este un exemplu rar de prefacere reușită a unei familii care aparținea elitei tradiționale românești într-un neam de nobili pe deplin integrat în tiparele feudale ale Regatului maghiar.

⁷⁴ DL 59680 (1 II 1453); DL 37619 (7 III 1453); DL 14724, 14725, 37628, J. Teleki, *op. cit.*, 410, nr. CXCIX (14 IX 1453); DL 9117 (1470); DL 18640 (1482); DF 262420 (1519); Fr. Pesty, *Szörényi*, III, 215, nr. 171 (1539).

⁷⁵ DL 19618 (1490); 105315 (1515); 26685 (1523).

⁷⁶ A. Magina, *op. cit.*, 75, nr. II.

⁷⁷ DL 59689 (1444); J. Teleki, *op. cit.*, 261, nr. CXXI (1450); DL 38442 (1505); Fr. Pesty, *Krassó*, III, 493–494, nr. 367 (1511); Á. Bárány, *op. cit.*, 51, lit. V (1520).

⁷⁸ Fr. Pesty, *Szörényi*, III, 194, nr. 160.

⁷⁹ *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia*, I/4, Budapest (1889), 233–234, nr. CCXXXIX.

⁸⁰ Aici trebuie prevenită confuzia care se poate face ușor între acest personaj și un alt Nicolaus de Gyarmath, nominalizat în art. XXXII al Dietei din febr. 1433, dator să lupte în

fruntea a 50 de oameni „*contra Germaniam et Hwyzystas*”, cf. G. Kovachich, *op. cit.*, I (1798), 436–437, 447. Este vorba de Nicolaus filius Blasius de Gyarmath din comitatul Nógrád, cf. idem, *Formulae solennes styli in cancellaria regni Hungariae olim usitati*, Pesthini (1799), 229, 325.

⁸¹ Expresie folosită de misionarul iezuit Valentin Lado, la 24 iunie 1586, cf. *Călători străini despre Țările Române*, III, București (1971), 121.

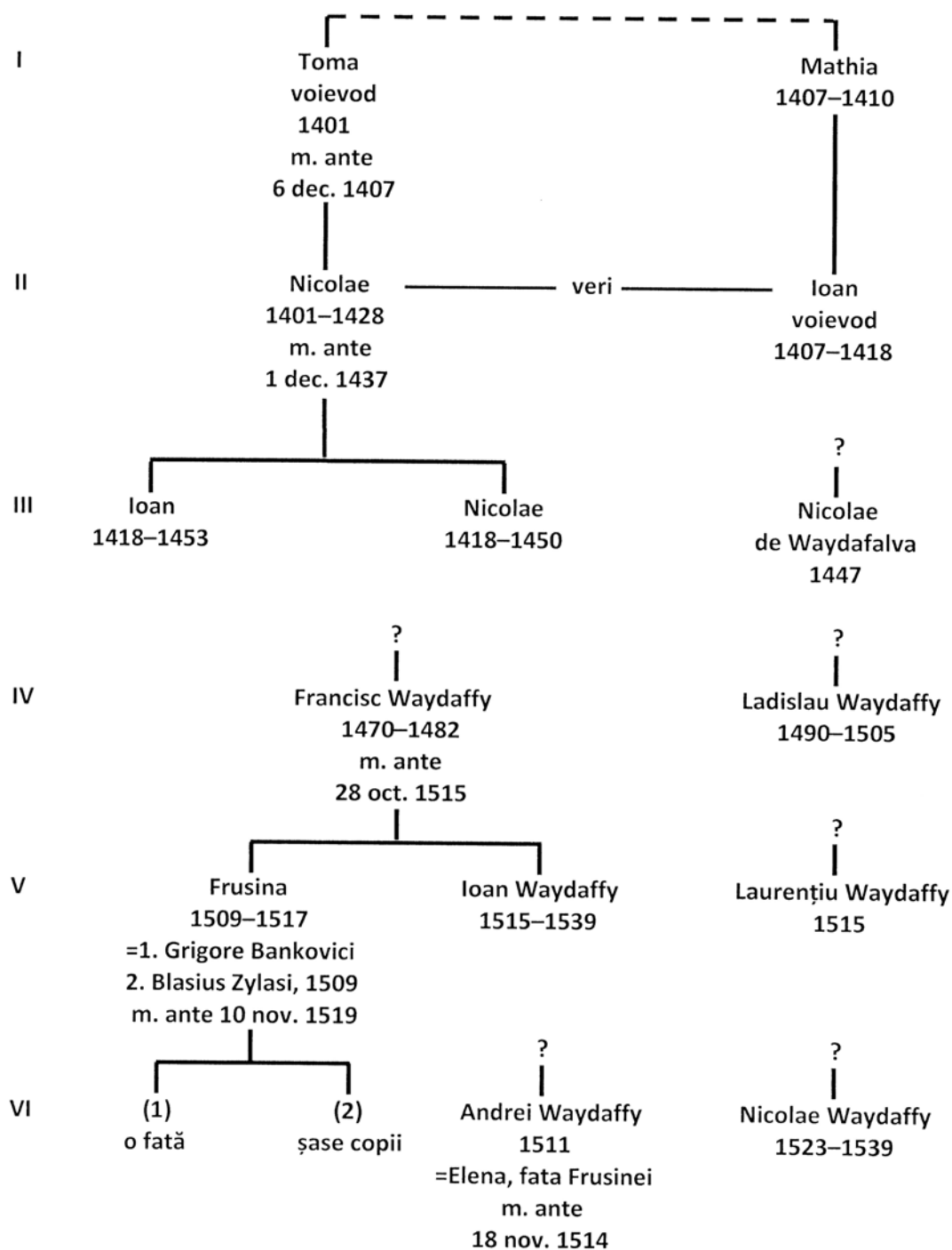
⁸² Semnalăm aici căsătoria unui Dominic Vaidaffy cu Ana Kendeffy, la mijlocul secolului XVI (A. A. Rusu, *Cititori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare (1997), 277, tabelul genealogic nr. XVII). Până la apariția altor detalii edificatoare, rămâne valabilă supoziția ca Dominic să fi fost „de Gyarmath” și să-și fi cunoscut soția în timpul când familia Kendeffy a fost proprietară acolo (anii 1530 și 1540–1545).

ANEXE

Tabloul genealogic al familiei

FAMILIA VAIDA DE GIARMATA (SECOLELE XV – XVI)

Generații

Patrimoniul imobiliar al familiei în secolele XV–XVI

A. Comitatul Timiș

Nr. crt.	Posesia	Data	Beneficiari	Observații
1	Waydafalva*	2 mart. 1401	Toma voievodul	Deja stăpânită.
2	Giarmata Mică	6 dec. 1407	Ioan și Nicolae de Waydafalva	Posesie regală donată pentru merite militare.
3	Ghiroda Mică	3 sept. 1418	Nicolae cu fiii săi Ioan și Nicolae	Regele le-a confirmat stăpânirea unei jumătăți de posesie cumpărată anterior de beneficiari.
4	Ewke	1 dec. 1437	Ioan și Nicolae, fiii lui Nicolae	Donată pentru servicii militare.
5	Giarmata (Mare)	15 iun. 1439	Ioan și Nicolae, fiii lui Nicolae	Beneficiarii primeau 25 de sesii iobăgești pentru merite militare.
6 7 8 9 10 11	Odon Bessenyew Zenththamas Kenez Rekeze Kalonda Thothfalwa	28 oct. 1515	Frusina și Ioan, fiii lui Francisc	Deja stăpânite, alături de cele de mai sus; obiect al partajului succesoral între frați.

* Cu excepția așezărilor Ghiroda și Giarmata, toate celelalte sunt dispărute.

B. Comitatul Arad

Nr. crt.	Posesia	Data	Beneficiari	Observații
1 2 3 4 5 6 7 8	Chura Surlod Levelespathaka Petres Gwlwbfalwa alias Gwlwgoz Sakawyncz Kerezthwr Thoth Buda	28 oct. 1515	Frusina și Ioan, fiii lui Francisc	Deja stăpânite, alături de cele de mai sus; obiect al partajului succesoral între frați.

C. Districtul Haram

Nr. crt.	Posesia	Data	Beneficiari	Observații
1	necunoscută	1447	Nicolae de Waydafalva	Vecin (proprietar) cu târgul Kewzeg.

Funcții deținute de membrii familiei în secolele XV–XVI

Nr. crt.	Numele	Funcția	Data sau perioada
1	Toma	Voievod în părțile Timișoarei	2 mart. 1401
2	Ioan fiul lui Mathia	Voievod în părțile Timișoarei	4 feb. 1410–5 apr. 1418
3	Nicolae	Participant la două adunări generale ale regatului	17 sept. 1439, 29 iun. 1440
4	Nicolae	Vicecomite al comitatului Timiș (cu Nicolae de Bizere)	14 mai 1443
5	Ioan	Martor la o punere în posesie	16 febr. 1444
6	Nicolae	Martor la realizarea unei investigații patrimoniale	15 apr. 1450
7	Ioan	Vicecomite al comitatului Timiș (cu Ladislau Pokay)	30 mart.–19 iun. 1453
8	Ioan	Desemnat <i>homo regius</i> la introducere în posesie	1 febr.–14 sept. 1453
9	Francisc de Giarmata	Desemnat <i>homo regius</i> la o introducere în posesie	29 nov. 1470
10	Francisc de Giarmata	Participant la o anchetă patrimonială	16 apr. 1482
11	Ladislau de Giarmata	Martor la o delimitare de moșii	19 febr. 1490
12	Ladislau de Giarmata	Martor la o punere în posesie	14 febr. 1505
13	Ladislau de Giarmata	Delegatul comitatului Timiș la Dieta regatului	13 oct. 1505
14	Andrei de Giarmata	Martor la o punere în posesie	7 apr. 1511
15	Laurențiu de Giarmata	Martor la partajul succesoral al posesiilor familiei	22 nov. 1515
16	Ioan de Giarmata	Desemnat <i>homo regius</i> la o introducere în posesie	3 sept. 1519
17	Ioan de Giarmata	Martor la o punere în posesie	28 nov. 1520
18	Nicolae de Giarmata	Martor la o delimitare de moșii	18 oct. 1523
19	Ioan de Giarmata	Membreu al scaunului de judecată din Caransebeș	8 apr. 1535
20	Nicolae de Giarmata	Martor la retrasarea hotarelor orașului Timișoara	4 iun. 1539
21	Ioan de Giarmata	Desemnat <i>homo regius</i> la o punere în posesie	12 aug. 1539